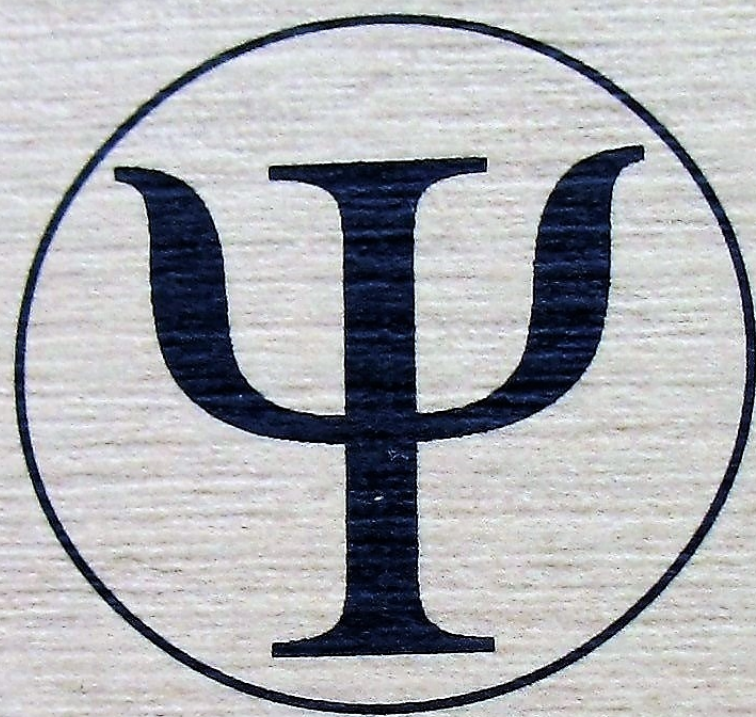

**ПРОБЛЕМИ
ЗАГАЛЬНОЇ**

**ПЕДАГОГІЧНОЇ
ПСИХОЛОГІЇ**

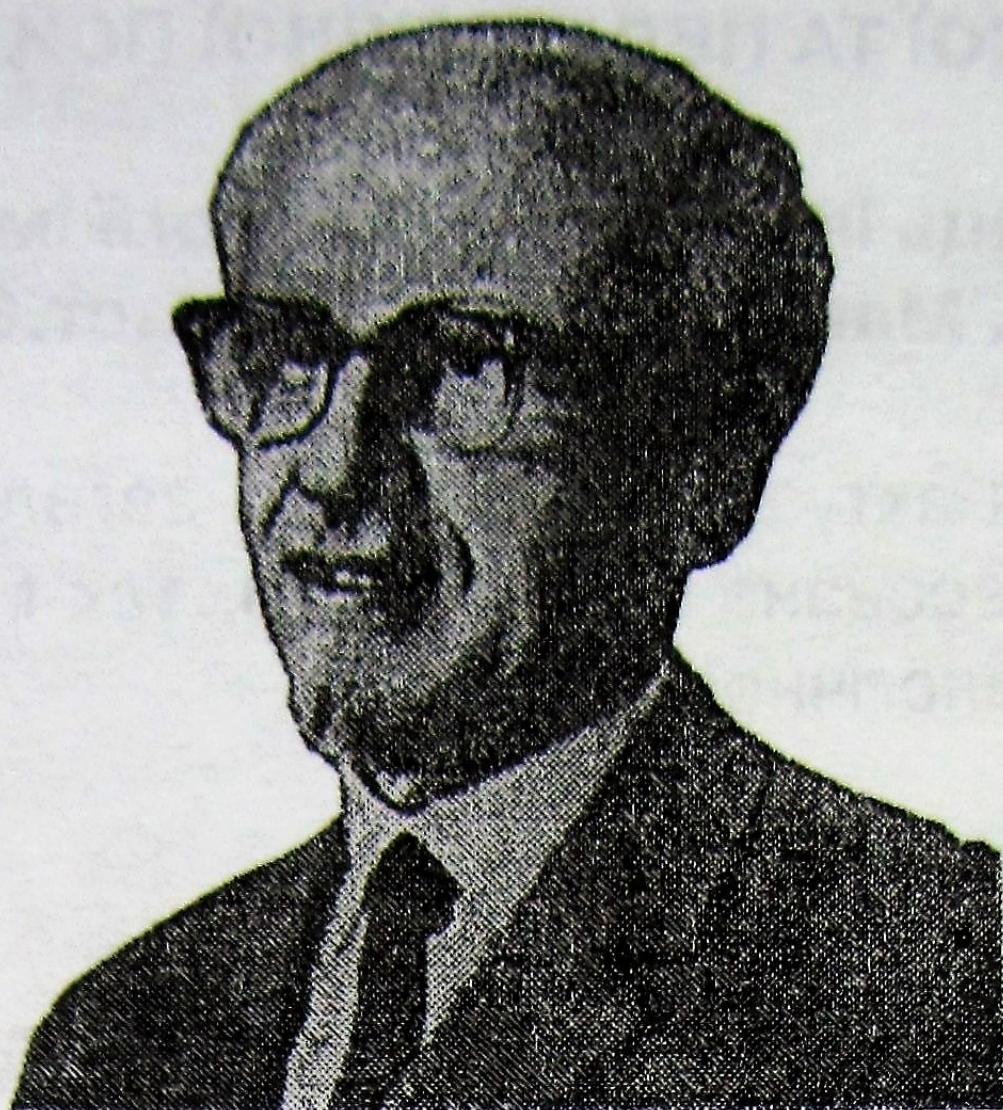

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

**ІНСТИТУТУ ПСИХОЛОГІЇ ІМ. Г.С. КОСТЮКА
АПН УКРАЇНИ**

**Том ІХ,
частина 3**

ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ
ім. Г.С. КОСТЮКА АПН УКРАЇНИ

Т. Шелест

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
Інституту психології ім. Г.С. Костюка
АПН України

ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ
ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Том ІХ, частина 3

За редакцією академіка С.Д. Максименка

Київ — 2007

ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. Т. ІХ, част.3.—К., 2007— 488 с.

У збірці висвітлюються актуальні проблеми загальної та педагогічної психології. Збірка адресована як фахівцям, так і тим, хто цікавиться сучасним станом психологічної науки.

Редакційна колегія:

Дійсний член АПН України, докт. психол. н. С.Д. Максименко (гол. ред.), канд. психол.н. М.-Л.А. Чепа (заст. гол. ред.), канд. психол. н. Ю.Т.Рождественський (відповідальний секретар), член-кор. АПН України, докт. психол. н. Н.В. Чепелева, член-кор. АПН України, докт. психол. н. М.Й. Боришевський, дійсний член АПН України, докт. психол. н. В.О. Моляко, член-кор. АПН України, докт. психол. н. Г.О. Балл, докт. психол. н. Н.Ю. Максимова.

Т.О. Небесна — літературний редактор
В.С. Пастушенко — технічний секретар
Л.А. Філоненко, І.В. Степура — коректура
В.С. Новохатько — макет

Наукове видання

Друкується за ухвалою Вченої ради Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України

Видання внесено Вищою Атестаційною Комісією України до переліку наукових фахових видань з психологічних наук // Де і як публікувати результати дисертаційних досліджень: Зб. нормативних документів з питань атестації наукових кадрів вищої кваліфікації. К.: Ред. «Бюлетеня Вищої Атестаційної Комісії України», 2000. — С. 44

Зміст

О.Х. Аймаганбетова Соціально-психологічні показники міжетнічних конфліктів і напруженості	6
Ю.А. Алексєєва Концептуальна модель консультативної роботи з розвитку моральної самосвідомості підлітків	13
Н.О. Антонова, Л.І. Рибачук Психологічні детермінанти емоційно-вольової готовності до професійної діяльності психолога	23
Дарія Барашева Диференціація понять смислу і значення	31
О. Басюк Передумови формування та особливості образу Я невротичної особистості	40
А.С. Борисюк Соціально-психологічні особливості синдрому «професійного вигорання»	49
О. В. Варфоломєєва Корекція мовної моделі світу клієнта як умова формування АКМЕ психотерапевта.....	56
І.І. Васильчук Психологічні шляхи вдосконалення тестування персоналу Державної прикордонної служби України.....	64
С.Т. Вихор Особливості гендерної соціалізації сучасного юнацтва ..	71
Р.М. Гладушина Базові параметри ігрового моделювання мовленнєвої діяльності	76
О.О. Гліченко Діалогічне спілкування як механізм професійної соціалізації практичних психологів.....	86
Ірина Голуб Особливості розвитку індивідуального стилю образотворчої діяльності старшокласників.....	91
О.В. Дибань Шляхи розв'язання конфліктів у сучасній редакції	98
К.В. Дубовий Основні напрямки дослідження феномена здібностей у зарубіжній психологічній науковій думці	106
І.К. Зубіашвілі Психологія грошей	113
І.В. Калашник Глибиннопсихологічні витоки феномена тероризму	120
Н.В. Касапська Сутність поняття «естетичні уявлення» в структурі естетичної свідомості особистості	126
В.І. Коновальчук Роль ексquisiteчних ситуацій у онтогенетичній соціалізації особистості	132
О.М. Корнев До визначення ключових компетентностей випускників вищих навчальних закладів системи МВС	140
В.С. Король Міжпредметні зв'язки як механізм формування й розвитку навчально-пізнавальних інтересів учнів	146
О.М. Коропецька Проблема професійної ідентичності в контексті реформи освіти в Україні	152
Крайнюк В.М. Компоненти стресостійкості рятувальників у посттравматичний період	158
І. Кременна Сучасна сім'я як інститут соціалізації дошкільника ..	164

Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України
Казахстан буде продуктивнішим у ракурсі методології міжетнічної напруженості.

Це дає нам право в контексті своїх теоретичних та емпіричних досліджень розглядати міжетнічну напруженість як соціально-психологічну змістово-динамічну характеристику міжетнічного взаєморозуміння й міжетнічних відносин у цілому.

У зв'язку з цим міжетнічну напруженість ми досліджуємо як важливу характеристику казахстанського суспільства, суб'єктами й об'єктами якої виступають як національно-етнічні групи, так і окремі її представники. Це сприяє актуалізації проблеми розробки соціально-психологічної програми й методів дослідження, що дозволяють об'єктивно діагностувати і прогнозувати стан міжетнічних відносин; проблеми посилення психокорекційної роботи з метою зміцнення взаєморозуміння народів. Однією із складових цієї програми може стати проведене крос-культурне дослідження міжетнічної напруженості як соціально-психологічного механізму міжетнічної взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крысько В.Г. Этнопсихология и межнациональные отношения. – М.: Экзамен, 2002.
2. Платонов Ю.В. Основы этнической психологии. – СПб.: Речь, 2003.
3. Солдатова Г.У. Психология межэтнической напряженности. – М.: Смысл, 1998.
4. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология. – М.: Аспект Пресс, 2006.
5. Тишков В.А. Очерки истории и политики этничности в России. – М.: ИЭА, 1999.

Ю.А. Алексеева

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ КОНСУЛЬТАТИВНОЇ РОБОТИ З РОЗВИТКУ МОРАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ПІДЛІТКІВ

Соціально-політичні та економічні події, які в останні роки відбуваються в нашій країні, активно впливають на процес розвитку суспільної свідомості людей у сфері їх духовних і моральних відносин. Помітними стали прояви деформації в системі ціннісних орієнтацій молодого покоління, простежується зниження значущості в життєвому просторі етичних норм і принципів, які врегульовують поведінку. У молоді відзначається посилення егоїстичних тенденцій, низький рівень розвитку моральних цінностей і почуттів, викривлення моральної мотивації. Все це спричиняє у підростаючого покоління, особливо підліткового віку, кризу духовності та зумовлює поширення

Проблеми загальної та педагогічної психології, т. IX, ч. 3
ненормативних форм поведінки. Така ситуація вимагає від навчально-виховних закладів освіти різного типу (загальноосвітніх шкіл, гімназій, коледжів) планомірних і систематичних впливів на свідомість особистості підлітка.

У середніх загальноосвітніх закладах актуальною на сьогодні стала діяльність шкільного психолога, що включає особистісно орієнтоване виховання, консультативну та корекційну роботу з підлітками. У зв'язку з цим, науковці особливу увагу почали приділяти їх моральному розвитку та консультативній роботі з ними. Важливим завданням вікової та педагогічної психології має бути підготовка практичного психолога з орієнтацією на консультування підлітків, що мають викривлення у моральній свідомості.

Вирішення проблеми морального становлення підростаючої особистості було розпочате зарубіжними вченими. Так, питанню розвитку об'єктивної та суб'єктивної моралі дітей і підлітків присвятив свої дослідження Ж. Піаже. Стадії розвитку моральних суджень у період дитинства та підлітковості виявив Л. Кольберг. Шляхи морального зростання особистості підліткового віку на засадах розвитку їх формального мислення дослідив М. Хоффман. Ступені морально-духовного становлення підростаючої особистості, починаючи з доморального й завершуючи раціонально-альтруїстичним, визначив Р. Хевігхерст.

У віковій психології питання тісного зв'язку між моральним зростанням підлітків і рівнем розвитку їх моральної самосвідомості висвітлювалося у працях російських та українських вчених Л.С. Виготського, І.Д. Беха, Л.І. Божович, В.С. Мухіної, Л.Е. Орбан-Лембрик, Л.І. Рувінського, М.В. Савчина та ін.

При цьому можна виділити цілий ряд робіт, присвячених вивченню змістової сутності моральної самосвідомості підлітків, до якої входять моральні переконання (І.Є. Бекешіна, О.І. Раєв, О.В. Толстих), моральна рефлексія (В.Г. Ганджин, П.М. Якобсон), моральні почуття (Г.М. Бреслав, В.О. Татенко, М.В. Савчин), цінності (С.С. Бубнова, Н.І. Гусякова, Ф. Райс), самоконтроль (Л.В. Долинська, Т.М. Кириченко), моральний вибір (Ю.Б. Бадалов, О.Г. Власкін, С.Г. Якобсон), моральний вчинок (Г.М. Гумницький).

Структура моральної самосвідомості була обґрунтована й досліджена багатьма психологами (Л.І. Божович, 1968; М.Й. Боришевський, 1986; І.С. Кон, 1988; І.С. Булах, 2003) і визначена як єдність когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів.

В останні роки з'явилося чимало зарубіжних публікацій, у яких наголошується на важливості консультативної роботи з питань морального зростання особистості підліткового віку. Так, зарубіжні вчені Д. Гіббс, Г. Поттер, А. Гольдштейн створили програму тренінгу моральних міркувань для підлітків і юнаків, метою якого є полегшення

Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України
розвитку послідовної траєкторії морально-когнітивного розвитку,
навчання підлітків приймати зрілі рішення в соціальних ситуаціях. У
дослідженнях, проведених вченими, встановлено, що для асоціальної
молоді характерні стійкі та явні когнітивні викривлення, тому програма
побудована в межах когнітивного підходу. Тренінг моральних міркувань
складається з чотирьох фаз: 1) ознайомлення з проблемною
ситуацією; 2) культивування зрілої моралі; 3) виправлення затримки
морального розвитку; 4) закріплення зрілої моралі [3].

Становить інтерес запропонована Л.О. Коч психолого-педагогічна
система виховання моральних уявлень підлітків, яка включає систему
практичних рекомендацій, що сприяють становленню та зростанню
моральної свідомості учнів. Методи психолого-педагогічних впливів,
розроблених Л.О. Коч, сприяють засвоєнню навчального матеріалу
через постійний обмін діями й ініціативами вчителів з підлітками,
підлітків з однолітками, що сприяє стимулюванню здатності до
самостійного аналізу і вирішення моральних проблем. У межах цієї
системи організаційна діяльність педагогів з підлітками включає кілька
ланок: на уроках і в позакласній роботі використовується створений
Л.О. Коч «Словник етики», проводиться групова робота у формі
дискусій, рольових та імітаційних ігор, написання творів [5].

Інша вчена, Г.С. Абрамова, розробила і впровадила серію
методичних порад та рекомендацій з розвитку моральних почуттів у
консультативній практиці. Вчена підкреслює, що у процесі
консультування підлітків з метою розвитку моральних почуттів
психолог повинен розкривати зміст цих почуттів, роз'яснювати їх
сутність, доводити їх конструктивність або неконструктивність
(наприклад, почуття заздрості – неконструктивне моральне почуття)
[1].

Однак аналіз вітчизняних наукових джерел показав, що питанням
консультування з розвитку складових моральної свідомості та
самосвідомості підлітків не приділяється достатньої уваги, а тому ця
проблема майже не вивчена.

Основу запропонованої й апробованої нами моделі
консультативної роботи з розвитку моральної самосвідомості підлітків
складає концептуальний підхід когнітивно-біхевіорального
консультування, розроблений А. Еллісом, А. Беком, Д. Мейхенбаумом.
Наводимо його основні положення:

— Зміст когнітивних структур (базових переконань) особистості
зумовлює перебіг емоційних станів і почуттів.

— Поведінка, ставлення особистості до інших і до себе
визначається її логічними схемами, автоматичними думками,
переконаннями, поглядам та уявленнями.

— Неадаптивні когнітивні структури особистості (дисфункціональні
переконання, когнітивні помилки, неусвідомлювані мотиваційні
установки, викривлені висновки) заважають їй реалістично сприймати

Проблеми загальної та педагогічної психології, т. IX, ч. 3
факти, події, взаємодії та адекватно осмислювати мотиви власних вчинків і поведінку інших людей, породжують неконструктивні форми поведінки.

— Основними завданнями когнітивно-біхевіорального підходу в консультуванні є виявлення та діагностика дисфункціональних переконань, автоматичних думок, когнітивних помилок і використання спеціальних прийомів і методів, які дозволяють нейтралізувати неадекватні когнітивні схеми й активізувати, укріпити адаптивні переконання. Когнітивні консультанти вчать клієнтів самотійно коригувати дефекти когнітивної обробки і підкріплювати припущення, що дозволяють їм впоратися із ситуацією. Остаточною метою означеного консультативного підходу є видалення з мислення клієнта систематичних упереджень.

— Прийоми біхевіорального підходу дозволяють посилити можливості когнітивного консультування. У межах цього підходу проводяться поведінкові тренінги, засвоюються навички, які дозволяють індивідові відволікатися від сильних негативних емоцій, що виникають. Клієнт навчається планувати свою діяльність. Основою когнітивно-біхевіорального консультування є виконання різноманітних за формою завдань у домашніх умовах, які спрямовані на розвиток самоконтролю, когнітивних навичок для виявлення й корекції логічних помилок, раціонального реагування на них, зміни формулювань неадаптивних і неконструктивних переконань.

Наша модель консультування підлітків базувалася на таких обґрунтованих принципах проектування психокорекційних програм [4]:

1. Принцип «нормативності» розвитку, згідно з яким психокорекційні дії слід співвідносити з урахуванням віково-психологічних, індивідуальних особливостей підлітків, визнанням їх унікальності та неповторності.
2. Принцип «корекції зверху вниз» за допомогою створення зони найближчого розвитку підлітка, що припускає використання корекційних дій у вигляді психологічних завдань, які відображають найближчі та далекі перспективи особистісного розвитку підлітка.
3. Принцип системності, що виявляється у створенні комплексу корекційних, профілактичних і розвивальних дій, які сприяють взаємопов'язаності різних сторін особистості підлітків і враховують гетерохронність та нерівномірність її психічного розвитку.
4. Принцип єдності психологічної діагностики та корекції, що відображає цілісність процесу надання психологічної допомоги і включає послідовність вирішення завдань діагностики та здійснення контролю за динамікою ходу ефективності корекції.
5. Принцип пріоритетності корекції каузального типу, який припускає усунення самих причин, що породжують негативні явища в розвитку підлітка. Корекційна робота з причинами, що викликають

Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України
спотворення поведінки, дозволить уникнути постійного відтворення
симптоматики несприятливого емоційно-особистісного розвитку.

6. Принцип комплексності методів психологічного впливу, що передбачає необхідність використання різних методів, прийомів і технік з арсеналу практичної психології.

Слід підкреслити, що одним із принципів проектування психокорекційних програм є принцип активного залучення до взаємодії з підлітком найближчого соціального оточення, тобто батьків і вчителів. Однак, враховуючи завдання нашого дослідження, ми працювали з особистістю підлітка, впливаючи винятково на розвиток його моральної самосвідомості. Ще є декілька причин, чому ми не працювали з оточенням підлітка: по-перше, ініціаторами консультацій були самі підлітки, а не їхні батьки і вчителі, по-друге, підлітки бажали зберегти конфіденційність бесід з консультантом. Утім для того, щоб цілком зрозуміти будь-яку проблему підлітка, обов'язково досліджувалися певні чинники його соціального стану: сім'я, школа, сусіди, друзі, однокласники тощо.

При проведенні психокорекційних дій у процесі психологічного консультування нами були визначені такі завдання:

— посилювати процес інтерналізації (засвоєння) підлітками знань про соціальні, у тому числі й моральні, норми, якості, мотиви поведінки, ціннісні орієнтації та моральні ідеали особистості;

— розвивати здатність підлітків до моральної рефлексії та інтроспекції (здатності до самодослідження, самоаналізу, внутрішнього діалогу);

— удосконалювати здатність підлітків до усвідомлення, осмислення та диференціації моральних почуттів, вміння визначати власні переживання у процесі самопостереження і спостереження за експресивними ознаками поведінки інших людей;

— розширювати обсяг психологічної інформації підлітків про роль почуття відповідальності та обов'язку в здійсненні моральних вчинків і реалізації різних видів діяльності; стимулювати розвиток відповідальності перед іншими людьми і самим собою;

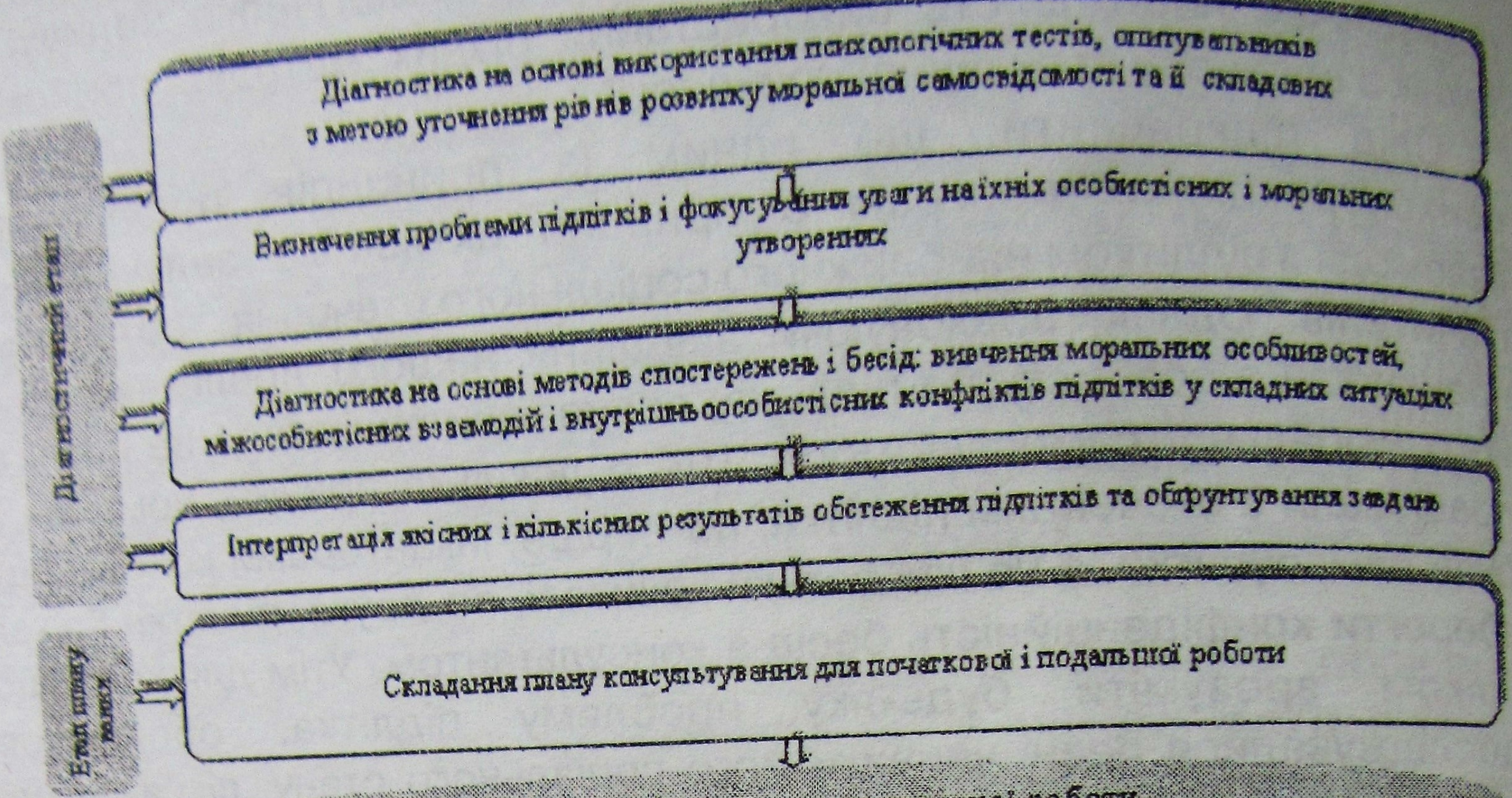
— формувати ціннісне ставлення підлітків до суспільних моральних норм, позитивних особистісних якостей і форм моральної поведінки;

— розвивати здатність до емпатії (співчуття і співпереживання) у ставленні до соціального оточення і рослинного та тваринного світу;

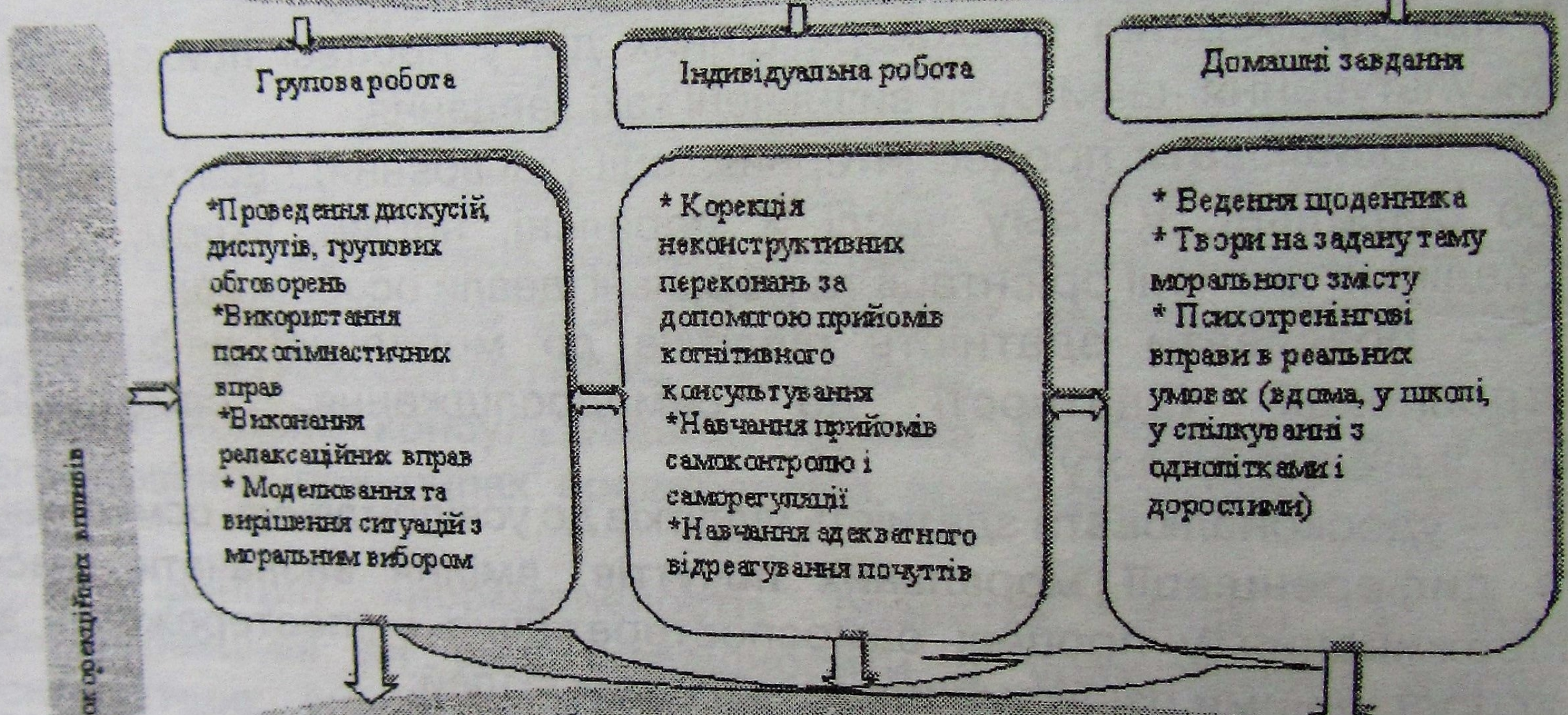
— удосконалювати здатність підлітків до самоконтролю та моральної саморегуляції;

— активізувати підлітків до здійснення особистісного вибору в альтернативних моральних ситуаціях та оцінювання моральної поведінки інших людей.

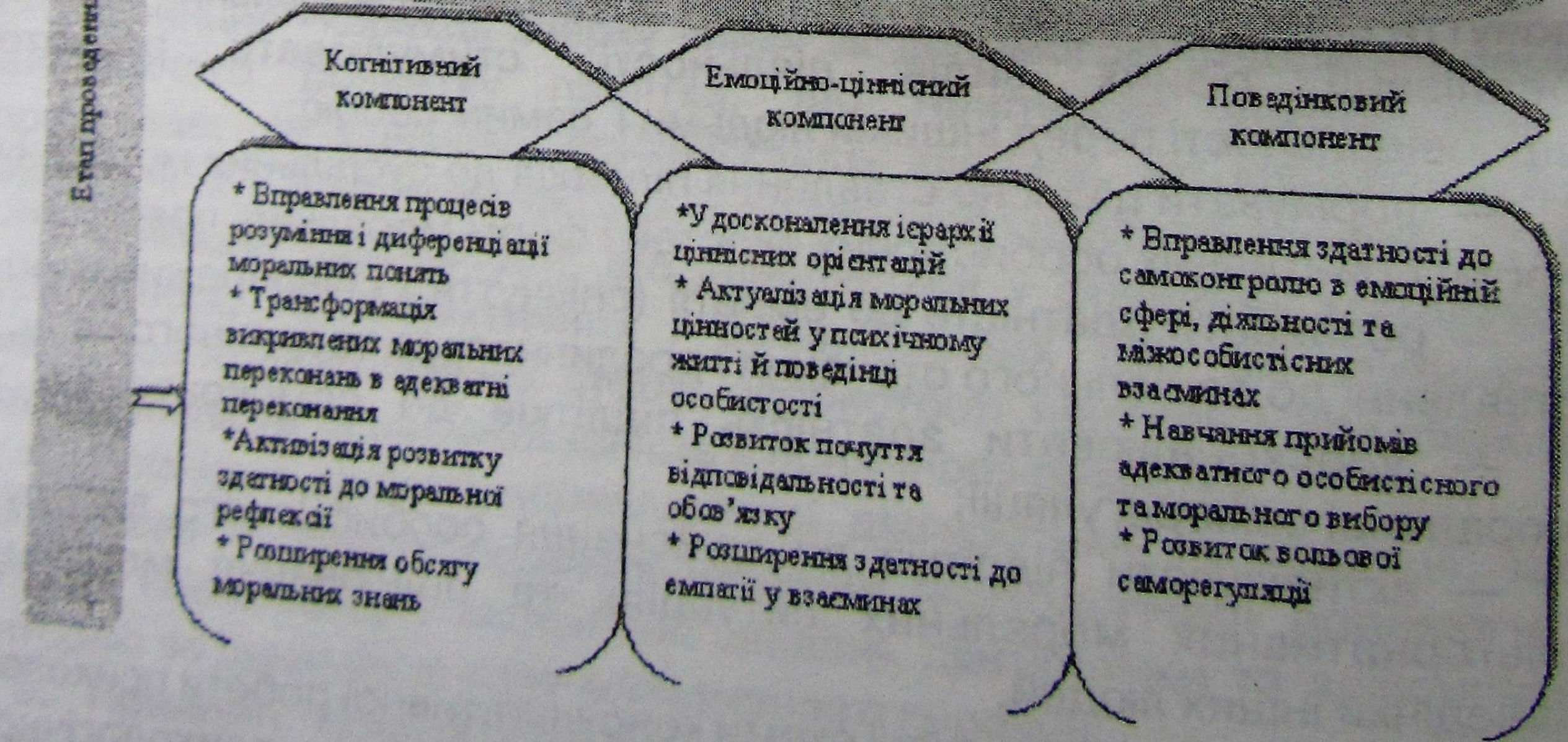
Проаналізовані нами різні схеми консультативної роботи психологів з дітьми та підлітками (алгоритм роботи віково-психологічного консультування, запропонований Г.В. Бурменською, Є.І. Захаровою,

Основні форми консультативної роботи

Основні психологічно-конструктивні впливи на моральну самосвідомість підлітків

Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України
О.О. Карабановою; схема шкільного консультування, розроблена А.Ф. Ануфрієвим, О.Р. Бусаровою; схема роботи дитячого психолога – консультанта клінічним методом, запропонована Н.І. Гуткіною) дають змогу стверджувати, що запити психологу – консультанту надходили не від дітей або підлітків безпосередньо, а від дорослих (батьків, вчителів). Відмінність нашої моделі консультативної роботи з підлітками полягає в тому, що психолог сам, після діагностичного обстеження, пропонував підліткам прийти на індивідуальні консультації або ж запит про допомогу надходив безпосередньо від підлітків.

Загальна модель консультування підлітків з метою розвитку їхньої моральної самосвідомості (рис. 1) включає три етапи: діагностичний, етап планування, етап проведення психокорекційної роботи.

При проведенні психологічного консультування ми виходили з положення, згідно з якими, джерела особистісних і міжособистісних проблем підлітків лежать в основі порушень їх моральної самосвідомості, тому увагу треба приділяти не тільки конкретним зовнішнім або внутрішнім конфліктам підлітків, а й їхньому моральному змістові, який визначає мотивацію поведінки. Психологічний вплив необхідно здійснювати на глибинну сферу особистості – моральну самосвідомість. Варто зауважити, що при вирішенні конкретної, окремо взятої проблеми без врахування різних складових моральної самосвідомості (моральної рефлексії, інтроспекції, емпатії, рівня засвоєних моральних знань, вивчення ієрархії ціннісних орієнтацій, моральних почуттів, морального самоконтролю, ставлення до моральних норм та ін.) психолог сприятиме лише поверхневому її усуненню, оскільки часто трапляється так, що в іншій ситуації та з іншими людьми підліток знову робитиме ті самі помилки. У зв'язку з цим для досягнення ефективності консультативної роботи, спрямованої на розкриття особистісного потенціалу підлітків, основний акцент має робитися на розвитку моральної самосвідомості.

Тому першим кроком діагностичного етапу є уточнення рівнів розвитку моральної самосвідомості та її складових.

Для вивчення особливостей структурних компонентів моральної самосвідомості підлітків використовувався комплекс діагностичних методик: «Мое розуміння моральних якостей» І.С. Булах; «Вивчення особистісної рефлексії та інтроспекції» І.Д. Зверевої, Л.Г. Ковалю,

П.Ф. Фролова; «Виявлення домінуючих ціннісних орієнтацій» Х. Ніємі; «Діагностика рівня емпатії» І.М. Юсупова; «Визначення почуття відповідальності» М.А. Осташевої; «Виявлення ступеня прояву самоконтролю в емоційній сфері, діяльності та поведінці» І.Д. Зверевої, Л.Г. Ковалю, П.Ф. Фролова; опитувальник «Особистий вибір» І.Д. Бега.

Другий крок — визначення проблеми підлітків і фокусування уваги на їхніх особистісних і моральних утвореннях. Після обробки

результатів психолог відбирає підлітків згідно із встановленими критеріями із середнім та низьким рівнем розвитку моральної самосвідомості та проводить з кожним з них індивідуальну консультацію. Для того, щоб підлітки могли вільно говорити про свої проблеми (у підлітків із слаборозвиненою моральною самосвідомістю досить висока вірогідність наявності проблемних міжособистісних стосунків з оточенням та внутрішніх суперечностей), психолог заздалегідь узагальнює їх відповіді (за деякими твердженнями в методиках і залежно від того, який компонент моральної самосвідомості слаборозвинений), ставить запитання, які стосуються моральних переконань, переживань, моральної поведінки у стосунках з оточенням. Упродовж консультації психолог визначає, як складаються стосунки підлітка з однолітками і з'ясовує, як часто у нього виникають конфлікти і чи сам він розуміє причини їх виникнення. Таким чином, психолог поступово підводить підлітка до обговорення його особистісних проблем.

Наступним кроком є діагностика на основі методів спостереження та бесід, а саме: вивчення моральних особливостей, міжособистісних взаємодій та внутрішньоособистісних конфліктів підлітків у складних ситуаціях. У процесі бесіди консультант спостерігає за невербальною поведінкою підлітка і якщо помічає суперечності між мовленнєвим поясненням ситуації підлітком та його невербальними рухами (очей, тіла, рук), то може з'ясувати, що криється за цими конфронтаціями між висловлюваннями підлітка та його поведінкою. Звернемося до такого прикладу: у консультативній бесіді підліток говорить, що він з усіма поводить дружньо, але при цьому дивиться вниз і торкається верхньої губи, тобто його невербальна поведінка свідчить, що він щось приховує. У процесі бесіди психолог використовує навички уважного слухання й намагається уточнити, прояснити, отримати якомога більше інформації про проблему підлітка та рівень розвитку його моральної самосвідомості.

Надалі психолог здійснює інтерпретацію якісних і кількісних результатів обстеження підлітка та обґрунтовує завдання консультативної роботи з ним.

На другому етапі консультування – етапі планування – психолог складає план консультування для початкової й подальшої роботи. При складанні плану враховувалося те, що консультативна робота повинна бути: 1) гнучкою (з урахуванням змісту проблеми, проявів індивідуальності підлітка, резервних можливостей його особистості); 2) спрямованою на нейтралізацію суперечностей між соціальними диспозиціями й особистісними установками моральної свідомості підлітка; 3) спиратися на сильні сторони підлітка; 4) підвищувати здатність до самоконтролю; 5) посилювати почуття відповідальності за ухвалення рішень і здійснення моральних вчинків.

При цьому вирішуються такі питання, як структура консультацій,

Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України
підбір комплексу конкретних методів і прийомів, які можуть дієво впливати на спотворені форми переконань, почуттів або поведінки підлітків у цілому.

Основними формами консультативної роботи є індивідуальні бесіди і групові заняття з підлітками, а також виконання домашніх завдань, які рекомендуються психологом у процесі взаємодії з конкретним учнем або групою підлітків. Згідно із запропонованою нами моделлю, групова робота (під час якої у підлітків виникали нові питання або потреба говорити про свої складні ситуації) проводилася паралельно з індивідуальними консультаціями.

Групова робота, відображена у створеній нами програмі соціально-психологічного тренінгу, спирається на участь підлітків у дискусіях і диспутах, у процесі яких психологом пропонується розглядати питання, що дозволяють уточнювати й диференціювати моральні поняття, особливо ті, які є суттєвими в їхньому соціальному просторі, але розуміються точно. Для цього використовується робота з етичним словником і запропонована нами систематика моральних якостей особистості. Моделювання в моральній свідомості підлітків альтернативних життєвих ситуацій і їх групове обігрування у формі вправ і тренінгів дозволяє розвивати та укріплювати когнітивні, емоційні й поведінкові нормативи для адекватного вирішення моральної проблеми [2].

Індивідуальна робота у процесі консультування підлітків ґрунтується на використанні комплексу психокорекційних методів і технік залежно від складеного попереднього плану. Прийоми й техніки, що використовуються психологом, повинні спрямовуватися на корекцію викривлених складових моральної самосвідомості підлітків, які лежать в основі проблем, що примусили їх звернутися за консультацією.

Домашні завдання – важливий розділ психокорекційної роботи, що включає використання психотренінгових вправ у реальних життєвих ситуаціях, дозволяють активно впливати на удосконалення здатності підлітків до саморегуляції моральної поведінки. Виконання домашніх завдань дає можливість розвивати когнітивні й поведінкові навички, які можна використовувати в повсякденному житті.

Основні психологічно конструктивні впливи включають корекцію компонентів моральної самосвідомості: когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового.

Під час впливу на когнітивну сферу самосвідомості підлітків відбувається впровадження процесів розуміння і диференціації моральних понять, трансформація викривлених, неконструктивних і суперечливих моральних переконань в адекватні моральні переконання, активізація розвитку здібності моральної рефлексії і саморефлексії, розширення обсягу моральних знань підлітків у цілому. Розвиток емоційно-ціннісного компонента передбачає актуалізацію в

Проблеми загальної та педагогічної психології, т. IX, ч. 3
моральній самосвідомості підлітків почуття відповідальності та
здатності до емпатії, а також зміну ієрархії ціннісних орієнтацій і
вдосконалення останніх, якщо вони відхиляються від вимог соціальних
норм. Вплив на поведінковий компонент моральної самосвідомості
підлітків здійснюється за допомогою вправ, спрямованих на розвиток
здатності до самоконтролю в емоційній сфері та діяльності, навчання
прийомів адекватного особистісного й морального вибору, розвитку
вольових процесів і моральної саморегуляції.

Було здійснено наукову інтерпретацію моделі розвитку моральної
самосвідомості підлітків в умовах, коли психолог ставив собі за мету
вивчити й удосконалити рівні розвитку моральної самосвідомості
підлітків, більше того, за допомогою групових та індивідуальних
консультацій відкоригувати її викривлення. Але в ситуації, коли до
шкільного психолога на індивідуальні консультації самотійно
приходять підлітки, з якими не проводилося діагностичне обстеження
(з інших класів, яких психолог ще не встиг обстежити), алгоритм
діагностичного етапу буде іншим.

1. Визначення проблеми підлітків і фокусування уваги на їхніх
особистісних і моральних утвореннях. Тобто вже на початковому етапі
психолог акцентує увагу на розвиткові складових моральної
самосвідомості підлітків (моральних знаннях, переконаннях, моральній
рефлексії, інтроспекції, моральних почуттях, цінностях, самоконтролі,
моральних діях).

2. Діагностика на основі методів спостереження та бесід: вивчення
моральних особливостей, міжособистісних взаємодій і
внутрішньоособистісних конфліктів підлітків у складних ситуаціях.

3. Діагностика на основі використання психологічних тестів,
опитувальників, анкет з метою уточнення рівнів розвитку моральної
самосвідомості та її складових.

4. Інтерпретація якісних і кількісних результатів обстеження підлітків
та обґрунтування завдань психологічної допомоги.

Таким чином, запропонована нами модель психологічного
консультування дозволяє психологові використовувати основні форми
й методи розвитку та корекції моральної самосвідомості підлітків з
урахуванням їхніх індивідуальних особливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова Г.С. Психологическое консультирование: Теория и
опыт: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.:
Академия, 2000. – 240 с.

2. Булах І.С., Алексеева Ю.А. Розвиток моральної самосвідомості
особистості підлітка: Навчально-методичний посібник. – К.: НПУ ім.
М.П. Драгоманова, 2003. – 72 с.

3. Гольдштейн А., Хомик В. Тренінг умінь спілкування: як допомогти
проблемним підліткам / Пер. з англ. В. Хомика. – К.: Либідь, 2003. –

4. Возрастно–психологический подход в консультировании детей и подростков: Учеб. пособие для студ. выс. учеб. заведений / Г.В. Бурменская, Е.И. Захарова, О.А. Карабанова и др. – М.: Академия, 2002. – 416 с.

5. Коч Л.А. Креативная этика. Психология освоения подростками этических норм и понятий. – М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2000. – 192 с.

Н.О. Антонова, Л.І. Рибачук

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА

Соціальні та економічні трансформації, що відбуваються останніми роками в українському суспільстві, зумовлюють наявність широкого кола особистісних і міжособистісних проблем, які вимагають кваліфікованої фахової психологічної допомоги. Тому постійно підвищується попит на психологічні послуги в різних сферах суспільної діяльності, а відтак зростають потреби та вимоги до системи професійної підготовки психологічних кадрів. Одним із аспектів цієї проблеми є завдання підвищення ефективності процесу підготовки фахівців-психологів у вищих навчальних закладах (ВНЗ). Це водночас визначає широке коло напрямів у дослідженні професійної підготовки психологів.

Неврахування особистих якостей як основного фактора професійної придатності абітурієнтів під час приймання до ВНЗ, призводить до того, що дипломовані психологи демонструють на практиці відсутність емпатії, терпіння, доброзичливості, толерантності, а іноді переносять власні особистісні проблеми на процес взаємодії з клієнтами.

Вивчення аспектів проблеми відповідності особистості до вимог професії простежується у працях Б.Г. Ананьева, В.С. Мерліна, К.К. Платонова, В.Д. Шадрікова, О.Ф. Бондаренко, С.Д. Максименка, Н.В. Чепелевої, Б.О. Федорішина, В.В. Рибалки, П.С. Перепелиці, В.Г. Панка, Н.В. Макаренка.

Сучасний науковий підхід до аналізу особистості практичного психолога окреслює певне коло професійно важливих якостей фахівця, пов'язаних з емоційно-вольовою сферою. Значна частина з них може бути сформована, розвинена або вдосконалена в процесі навчання у ВНЗ та подальшої професійної діяльності за допомогою психолого-педагогічних засобів розвитку та саморозвитку.

Професійна діяльність практичного психолога тісно пов'язана із значним нервово-психічним напруженням, джерелом якого є змістова

Проблеми загальної та педагогічної психології, т. IX, ч. 3
посиланням на список літератури в кінці статті та сторінки. Після закінчення основного змісту статті слід подати довідку про автора: прізвище, ім'я, по батькові автора (авторів), науковий ступінь, посаду, місце праці, адресу, номери телефонів.

Редакція зберігає за собою право редагувати, скорочувати, не рецензувати і не повертати рукописи.

Статті друкуються в порядку надходження.

Просимо готувати статті згідно з вимогами Постанови ВАКу від 15.01.2003, № 7-05/1: «...приймати до друку у виданнях, що виходитимуть у 2003 році та у подальші роки, лише наукові статті, де присутні такі наукові елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття; формулювання ідей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку».

Редколегія

Підп. до друку 2.04.2007р.

Формат. 60x84/16.

Папір «Maestro Guttenberg».

Друк виконано на обладнанні RISOGRAPH GR-3750

Наклад 300 прим.

Фірма «ГНОЗІС»

Україна, 04080, м. Київ, вул. Межигірська, 82А